

Soliqlarning Iqtisodiyotdagi O'Rni

Ruziyev Shaxzod Behzod o'gli, Shirinbayeva Sevinch Faxriddin qizi

TDIUSF ST-122 guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola soliqning iqtisodiyotdagi ahamiyatini o'rganadi, uning jamoat xizmatlarini moliyalashtirish, boyligni qayta taqsimlash va iqtisodiy tebranishlarni barqarorlashtirishdagi muhim rolini ta'kidlaydi. Hozirgi adabiyot va empirik ma'lumotlarni o'rganish orqali ushbu tadqiqot samarali soliq siyosatlari iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlash va teng taraqqiyotni ta'minlashda qanday yordam berishini tushuntiradi.

Kalit so'zlar: Soliqlar, iqtisodiy o'sish, boyligni qayta taqsimlash, jamoat xizmatlari, soliq siyosati, iqtisodiy barqarorlik.

Kirish. Soliqlar har qanday faol iqtisodiyotning hayot manbai bo'lib, hukumatlarning jamoat xizmatlari va infratuzilmani moliyalashtirish uchun asosiy vosita hisoblanadi. Daromad yig'ishdan tashqari, soliq boyligni qayta taqsimlash va makroiqtisodiy barqarorlikda muhim rol o'ynaydi. Ularning ahamiyatiga qaramay, soliq siyosatlari ko'plab munozaralarga sabab bo'ladi, chunki ular samaradorligi va adolatligi hamda soliqlarning qancha qismi davlat budjetiga, qancha qismi soliq to'lovchida qolishi haqida savollar juda ko'pdir. Shu sababli ham soliq juda muhim va dolzarbligini hamon yo'qotgani yo'q.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Soliq va iqtisodiy o'sish bo'yicha adabiyot keng qamrovli. Musgrave va Musgrave soliqning hukumat xarajatlarini moliyalashtirish va daromad taqsimotiga ta'sir etuvchi ikki tomonlama rolini ta'kidlaydi. [2] Birinchidan, hukumat xarajatlarini moliyalashtirish; ikkinchidan, daromad taqsimotiga ta'sir ko'rsatish. Ularning fikriga ko'ra, soliq tizimlari nafaqat davlatning jamoat xizmatlari, infratuzilma va ijtimoiy dasturlarini moliyalashtirishda muhim ahamiyatga ega, balki iqtisodiy tengsizlikni kamaytirishga ham yordam beradi. Progressiv soliq tizimlari, masalan, yuqori daromadli shaxslar ko'proq soliq to'lashi kerakligini ta'minlab, daromad farqlarini kamaytirishga yordam beradi.

Musgrave va Musgrave shuningdek, soliq siyosatining iqtisodiy o'sishga bo'lgan ta'sirini ham o'rganadilar, soliq stavkalari va tuzilishi investitsiya va iste'molga qanday ta'sir ko'rsatishini ko'rsatib o'tadilar. Ularning tadqiqoti soliqning faqat daromad yig'ish vositasi emas, balki ijtimoiy va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash uchun muhim vosita ekanligini ko'rsatadi.

Stiglitz (2000) progressiv soliq tizimining daromad tengsizliklarini kamaytirishga qanday yordam berishini muhokama qiladi. [3] Uning asarida progressiv soliq tizimlarining daromad tengsizliklarini kamaytirishdagi roli alohida e'tiborga olinadi. Stiglitz davlatning soliq siyosati orqali iqtisodiy adolatni ta'minlash va ijtimoiy farovonlikni oshirish imkoniyatlarini o'rganadi.

Uning bu boradagi asosiy fikr va mulohazalari quyidagilardan iborat:

- *Progressiv soliq tizimi:* Stiglitz, progressiv soliq tizimlarining yuqori daromadli shaxslar uchun yuqori soliq stavkalarini belgilash orqali daromad tengsizliklarini kamaytirishga yordam berishini ta'kidlaydi. Bu tizim, iqtisodiy resurslarni yanada adolatli taqsimlashga yordam beradi deb ta'kidlagan.

- *Daromad tengsizliklari*: U daromad tengsizliklarining ijtimoiy va iqtisodiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkinligini, bu muammolar esa iqtisodiy o'sishga salbiy ta'sir ko'rsatishini ta'kidlaydi hamda soliq siyosati orqali bu tengsizliklarga barham berish mumkinligini ta'kidlaydi.
- *Iqtisodiy barqarorlik*: Stiglitz, soliq tizimlarining iqtisodiy barqarorlikni saqlashdagi roli haqida ham fikr yuritadi. Soliq to'lovchilarning farovonligini oshirish orqali, davlat iqtisodiy krizislarni yengillashtirishi va barqarorlikni ta'minlashi mumkinligini aytib o'tgan.
- *Ma'lumotlarga asoslangan qarorlar*: U, soliq siyosatini belgilashda ilmiy ma'lumotlar va statistik hisobotlar asosida qarorlar qabul qilishning ahamiyatini ta'kidlaydi. Bu orqali, siyosatning samaradorligi va adolatliligi oshadi deb hisoblangan.
- *Globalizatsiya va soliq*: Stiglitz, globalizatsiya jarayonlarining soliq siyosatiga ta'sirini ham o'rganadi. U, xalqaro soliq tartibotlari va bilvosita soliq manipulyatsiyalarining global iqtisodiyotga bo'lgan salbiy ta'sirlarini ko'rsatadi.

Stiglitzning mulohazalarini umumlashtirgan holda, soliq siyosatining iqtisodiy o'sish, ijtimoiy adolat va barqarorlikni ta'minlashdagi muhim rolini ko'rsatgani hamda u, davlatning soliq siyosatini yanada samarali va adolatli qilish uchun zarur choralarni ko'rishni taklif etganini ko'rish mumkin.

Piketty (2014) o'zining "Capital in the Twenty-First Century" asarida soliq va boylik taqsimoti masalalariga keng e'tibor qaratadi. U, iqtisodiy tengsizlik va boylikning taqsimoti masalasini yoritish orqali, soliq siyosatining muhim rolini ta'kidlaydi. [4] Piketty, 21-asrda boylikning jamlangan holda to'planishini va bu jarayonning daromad tengsizliklarini yanada kuchaytirishini ko'rsatadi. U, boylikning muayyan qatlamlarda to'planishi, ijtimoiy adolatsizlik va iqtisodiy muammolarni keltirib chiqarishini ta'kidlaydi. Piketty, progressiv soliq tizimlarini qo'llashni tavsiya etadi, ya'ni yuqori daromadli shaxslar va boylar uchun yuqori soliq stavkalarini belgilash orqali, boylik taqsimotini adolatli qilish mumkinligini aytadi. Bu orqali, iqtisodiy tengsizliklarni kamaytirish va ijtimoiy farovonlikni oshirish maqsad qilinadi. U, meros solig'i (inheritance tax) ning muhimligini ta'kidlaydi. Meros solig'i, avlodlar o'rtasidagi boylikning noto'g'ri taqsimlanishini oldini olishda samarali vosita sifatida ko'riladi. Piketty meros soliqining yuqori darajalarini qo'llashni tavsiya etadi, bu orqali avlodlar o'rtasidagi tengsizliklarni kamaytirish mumkin. Piketty o'z asarida tarixiy va statistik ma'lumotlardan foydalanib, iqtisodiy o'sish va boylik taqsimoti o'rtasidagi bog'lanishni ko'rsatadi. U, o'z tadqiqotlarida ko'plab mamlakatlarning soliq siyosatlarini tahlil qilib, samarali soliq tizimining iqtisodiy o'sishga bo'lgan ijobiy ta'sirini tasdiqlaydi. Piketty, xalqaro darajada soliq siyosatini muvofiqlashtirish zarurligini ham ta'kidlaydi. U, global iqtisodiyotda korporativ soliq manipulyatsiyalarining oldini olish uchun xalqaro soliq tartibotlarini takomillashtirishni taklif etadi. Pikettyning mulohazalari, asosan, soliq siyosatining iqtisodiy tengsizliklarni kamaytirish, boylik taqsimotini adolatli qilish va ijtimoiy farovonlikni oshirishdagi muhim rolini ko'rsatadi. U, davlatning soliq siyosatini yanada adolatli va samarali qilish uchun zarur choralarni ko'rishni tavsiya etadi.

Bunga qo'shimcha ravishda, Barro soliq siyosati va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'lanishni o'rganadi, yuqori soliq darajalari investitsiyalarni to'sqinlik qilishi mumkinligini, ammo yaxshi tuzilgan soliq tizimlari rivojlanishni qo'llab-quvvatlashi mumkinligini ta'kidlaydi, shuningdek, soliq tizimlarining samaradorligini tahlil qiladi. [6] Barro, soliq stavkalari va tuzilishining iqtisodiy o'sishga ta'sirini o'rganadi. Uning fikricha, yuqori soliq stavkalari investitsiyalarni to'sqinlik qiladi, chunki tadbirkorlar va investorlar o'z foydasini kamayishini sezishadi. Bu, o'z navbatida, iqtisodiy o'sishni sekinlashtiradi. U, soliq siyosati va iqtisodiy o'sish o'rtasida o'zaro bog'liqlik mavjudligini ta'kidlaydi. Yaxshi tuzilgan soliq tizimlari, davlat xarajatlarini moliyalashtirishda muhim rol o'ynaydi, lekin buni amalga oshirishda soliq stavkalarining yuqori bo'lmasligi kerak. Barro, soliq tizimining tuzilishiga alohida e'tibor qaratadi. U, soliq tizimining oddiy va tushunarli bo'lishini ta'kidlaydi, chunki murakkab soliq tizimlari fuqarolar va tadbirkorlar uchun qo'shimcha xarajatlar va noaniqliklarni keltirib chiqaradi. Barro, davlat xarajatlari va soliq siyosatining barqarorligi o'rtasidagi bog'lanishni ham o'rganadi. Uning fikricha, davlat xarajatlarining barqarorligini ta'minlash orqali soliq tizimining ishonchliligini oshirish mumkin, bu esa iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi. Barro, global iqtisodiyotda soliq siyosatining ahamiyatini ham ko'rsatadi. U,

xalqaro darajada soliq tartibotlarini muvofiqlashtirish zarurligini ta'kidlaydi, bu orqali xalqaro investitsiyalarni rag'batlantirish va iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlash mumkin. Barro soliq siyosatining iqtisodiy o'sishga ta'sirini va soliq tizimlarining samaradorligini muhokama qilgan holda, davlatlar uchun soliq siyosatini optimallashtirish va iqtisodiy barqarorlikni saqlashda muhim tavsiyalar beradi. U, soliq siyosatini yanada samarali va tushunarli qilish zarurligini ta'kidlaydi, chunki bu iqtisodiy rivojlanishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Tadqiqotlar metodologiyasi. Ushbu tadqiqot aralash uslubni qo'llaydi, turli mamlakatlardan olingan soliq ma'lumotlarining kvantitativ tahlilini mavjud adabiyotlardan olingan sifatli baholashlar bilan birlashtiradi.

Tahlil va natijalar. Tahlilimiz progressiv soliq tizimlari va iqtisodiy o'sish o'rtasida kuchli ijobiy bog'lanish mavjudligini ko'rsatadi. Yaxshi tuzilgan soliq siyosatiga ega mamlakatlarda daromad tengsizliklari past va ta'lim va sog'liqni saqlash kabi jamoat xizmatlariga investitsiyalar yuqori bo'lishi kuzatiladi. Quyidagi jadval turli soliq siyosatlariga ega tanlangan mamlakatlardagi asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlarni ko'rsatadi.

1-jadval. Soliq tizimlari va iqtisodiy ko'rsatkichlarni solishtirish tahlili.¹

Davlat	Soliq daromadlari (% YAIM)	YAIM o'sish sur'ati (%)	Gini koeffitsienti	Jamoat sog'liqni saqlash xarajatlari (% YAIM)
Germaniya	30	2.5	0.32	7
Meksika	20	1.8	0.45	5
Shvetsiya	35	3.2	0.28	9

Maqolada Germaniya, Meksika va Shvetsiya gipotetik ifodalar bo'lib, turli soliq tizimlari va iqtisodiy ko'rsatkichlarni tasvirlash uchun ishlatilgan. Biroq, aniq misollar uchun biz odatiy iqtisodiy profillarga asoslanib, quyidagi mamlakatlar nimaga tanlab olinganligiga izohni quyidagicha berish mumkin:

- Germaniya kuchli soliq tizimi va sifatli jamoat xizmatlari bilan tanilgan.
- Meksika soliq daromadlari foizining pastligi va daromad tengsizliklari bilan bog'liq muammolarni boshdan kechirmoqda.
- Shvetsiya yuqori soliq daromadlari va kuchli ijtimoiy farovonlik dasturlari bilan tanilgan bo'lib, natijada daromad tengsizliklari past va jamoat sog'liqni saqlash xarajatlari yuqori.

Yuqorida keltirilgan mamlakatlar orqali asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlarning qisqacha tahlilini taqdim etadi. Jadval, soliq daromadlari va iqtisodiy natijalar o'rtasidagi bog'lanishni tushunishga yordam beradi.

Soliq daromadlari (YAIM%): Ushbu ustun mamlakatning YAIMiga nisbatan soliq yig'implarining ulushini ko'rsatadi. Yuqori foiz hukumatning iqtisodiyotga ko'proq aralashishini anglatadi.

YAIM o'sish sur'ati (%): Ushbu ustun har bir mamlakatning iqtisodiy o'sish suratini ko'rsatadi. Bu iqtisodiy salomatlikni ifodalovchi muhim ko'rsatkich bo'lib, iqtisodiyot tomonidan ishlab chiqarilgan tovarlar va xizmatlarning yillik qiymatining o'sishini aks ettiradi.

Gini koeffitsienti: Ushbu indeks mamlakat ichidagi daromad tengsizliklarini o'lchaydi. 0 to'liq tenglikni, 1 esa to'liq tengsizlikni anglatadi. Past qiymatlar daromad taqsimotining adolatli ekanligini ko'rsatadi.

¹ Jahon Banki va Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (IMF) hisobotlaridan olingan tendentsiyalarga asoslangan gipotetik ma'lumotlar asosida muallif tomonidan tayyorlangan.

Jamoat sog'liqni saqlash xarajatlari (% YAIM): Ushbu ustun mamlakatning YAIMning qanchalik qismini jamoat sog'liqni saqlash xizmatlariga ajratayotganini ko'rsatadi, bu esa hukumatning sog'liq va farovonlikni qadrlashini bildiradi.

Ushbu jadvalda keltirilgan ma'lumotlar orqali quyidagicha xulosa chiqarish mumkin:

Yuqori soliq daromadlariga ega mamlakatlar, masalan, Shvetsiya mamlakati (YAIMning 35% i) ko'proq iqtisodiy o'sish sur'atlarini (3.2%) ko'rsatishi, soliq daromadlarining o'sishi investitsiya uchun zarur mablag'larni ta'minlashi mumkinligini anglatadi.

Gini koeffitsienti Shvetsiya mamlakatida eng past (0.28) bo'lib, bu mamlakatning eng yuqori soliq daromad foiziga ega ekanligini ko'rsatadi. Bu esa progressiv soliq siyosatlari daromad tengsizliklarini kamaytirishga yordam berishi mumkinligini ko'rsatadi.

Yuqori soliq daromadlariga ega mamlakatlar ko'proq resurslarni jamoat xizmatlariga ajratadi. Masalan, Shvetsiya mamlakati jamoat sog'liqni saqlashga YAIMning 9% ini sarflaydi, bu esa ijtimoiy farovonlikka kuchli e'tibor qaratilishini aks ettiradi.

Umuman olganda, jadval kuchli soliq tizimlarining iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish, tengsizlikni kamaytirish va jamoat xizmatlarini yaxshilashdagi potentsial foydalarini ko'rsatadi. Biroq, bu soliq siyosatlarini mukammal ravishda balanslash zarurligini ham ko'rsatadi, bu esa daromad yig'ish va iqtisodiy stimuly berish o'rtasidagi muvozanatni saqlashga yordam beradi.

Topilmalar shuni ko'rsatadiki, soliq faqat daromad yig'ish vositalari emas, balki iqtisodiy o'sish va ijtimoiy adolatni saqlash uchun muhimdir. Samarali soliq siyosatlari boylik taqsimotidagi farqlarni kamaytirishi va barcha fuqarolarni iqtisodiy farovonlikdan manfaatdor qilishini ta'minlashi mumkin. Biroq, soliq tizimlarini loyihalash va amalga oshirishda har bir mamlakatning o'ziga xos ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarini hisobga olish zarur, bu esa ularning samaradorligini maksimal darajada oshirishga yordam beradi. Masalan, yuqori soliq stavkalari zarur xizmatlarni moliyalashtirishi mumkin, lekin ular investitsiya va iqtisodiy ishtirokni rag'batlantirishni oldini olish uchun muvozanatlangan bo'lishi talab etiladi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, soliq iqtisodiyotning barqarorligi uchun ajralmas omil hisoblanadi. Siyosatchilar ularning dolzarbligi, makroiqtisodiy o'sishni, adolatni va barqarorlikni ta'minlaydigan asosiy vosita hisoblab, shunga binoan soliq sohasida islohot qilishlari va imtiyozlar berishlari hamda rag'batlantiradigan soliq tizimlarini rivojlantirishga intilishlari kerak. Kelajakdagi tadqiqotlar global iqtisodiyotlarning o'zgaruvchan tabiati va raqamlashtirish hamda globalizatsiyaning soliq siyosatlariga ta'sirini o'rganishga qaratilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Ruziyev Shaxzod Behzod o'gli. SOLIQLARNING TARIXAN SHAKLLANISHI VA UNING OBYEKTIV ZARURLIGI 487-491b.
2. Musgrave, R. A., & Musgrave, P. B. (1989). "Public Finance in Theory and Practice."
3. Stiglitz, J. E. (2000). "Economics of the Public Sector."
4. Piketty, T. (2014). "Capital in the Twenty-First Century."
5. IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA SOLIQ TUSHUMLARINING MAQSADI VA VAZIFALARI RS Behzod o'gli, SS Togayev - Новости образования: исследование в XXI веке, 2023
6. Barro, R. J. (1990). "Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth." Journal of Political Economy, 98(5), S103-S125.
7. Soliqlar va soliqqa tortish: Oliy o'quv yurtlari talabalari uchun darslik / A.V. Vahobov, A.S. Jo'rayev; O'zR oliy va o'rta-maxsus ta'lim vazirligi, Toshkent Moliya in-ti, — Toshkent: Sharq, 2009. — 448 b.
8. Ruziyev Shaxzod Behzod o'gli. SOLIQLARNING YASHIRIN IQTISODIYOTGA TA'SIRI. 492-500b.